

Hannu Syväoja

EMILE, TARZAN, JUKOLAN VELJEKSET – VAPAAN KASVATUKSEN LUMO

Zacharias Topeliuksen Luonnonkirjan faabeli kertoo kuninkaasta, joka haluaa tietää, millaiseksi ihminen kehittyy yhteisön ulkopuolella. Hän järjestää kokeen: Kasper-niminen poika elää ensimmäiset seitsemäntoista elinvuottaan eristetyssä puutarhassa ihmisiä näkemättä. Hänestä kehittyy vahva mies, jonka käytös on kuin eläimen.

Faabelissa todetaan, ettei Kasper saanut oppia mitään. Nykykäsityksen mukaan väite ei pidä paikkaansa. Oppimiseksi ei enää katsota pelkästään tarkoituksellisen vaikuttamisen tulosta. Merkittäväksi on noussut myös tahaton, ”villi”, oppiminen. Kasper sopeutui luonnonoloihin ja oppi sen, mitä elinympäristössään tarvitsi.

Tarinan alussa kuningas ihmettelee kotelostaan juuri päässeiden hyönteisten täydellistä taitoa. Hän pohtii: *Muurahainen on vain eläin. Se rakentaa niin kummallisia kammioita. Mutta kukaan ei ole sitä opettanut rakentamaan. Ihminen on paljon täydellisempi. Miksi ihminen ei voi oppia itsestänsä?*

Siinä kysymys joka on askarruttanut monia kasvatusajattelijoita. Aika ajoin on pohdittu vapaan eli luonnonmukaisen kasvatuksen mahdollisuutta. Perusteena on käsitys ihmisestä luonnonolentona, jonka kasvatuksessa on otettava huomioon luonnon vaatimukset. Luonnonmukaisuutta on julistettu myös kritiikkinä institutionalisoitunutta kasvatusta ja oppimista kohtaan.

Tässä artikkelissa tarkastellaan kolmea romaania, joissa kuvataan vapaa- ja luonnonmukaista kasvamista. Kirjoittajat ovat eri ajoilta ja eri kansallisuuksista. Luonteeltaan ja tekijöiltänsä pyrkimyksiltäkin teokset ovat erilaisia. Yhteistä niille on kuvauksen kohteena olevain kasvatustilanteiden jääminen osittain tai kokonaan hänen itsensä varaan. Teokset ovat Jean-Jacques Rousseau'n *Emile* eli kasvatuksesta (1762), Eric Rice Burroughsin *Tarzan*, apinain kuningas (1912) ja Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* (1870).

Emile, luonnonmukaisen kasvatuksen perusteos

Miksi Jean-Jacques Rousseau (1712–78) kirjoitti kasvatuseromaaninsa? Ilmeisesti omien lastensa hoidon ja kasvatuksen jättänyt isä kirjoitti kirjan itse-terapiamelessä, joten se olisi ikään kuin sovitusteko. Toisaalta on ilmisel-

vää, että Emile oli ajalle tavanomaisen kasvatuksen kritiikki. Sellaisena se tarjosi vaihtoehtoisen kasvatuksen mallin. Tulos oli kuitenkin utopia, jonka Rousseau itsekin hyvin tiesi.

Emile noudattaa johdonmukaisesti Rousseauin ajattelun luonnonmukaisuutta korostavan ajattelun linjaa, jonka ensimmäinen huomiota herättänyt ilmentymä oli Ranskan akatemian kirjoituskilpailun voittanut kirjoitus aiheesta "Onko tieteiden ja taiteiden edistyminen vaikuttanut turmelevasti vai puhdistavasti tapoihin?" Kilpailukysymykseen Rousseau vastasi kieltävästi. Edistys on tehnyt ihmiset onnettomiksi. Kannanotto herätti huomiota, vaikka samantapaisia ajatuksia oli esitetty ennenkin. Rousseau esitti ne otollisena hetkenä. Niin ikään teos Yhteiskuntasopimuksesta tähdensi ihmisten luonnollisia oikeuksia.

Kasvatusta laboratoriotyönä

Emilen, kirjan tarkoitehenkilön, kasvatusta on laboratoriotyö. Kasvatusolot säädellään tarkasti. Emile on orpolapsi, joten vanhempien osuus eliminoituu luontaisesti. Kasvattaja, Rousseau itse, on kasvattinsa alinomainen seuralainen syntymän jälkeisestä ajasta siihen asti, kun tämä täyttää kaksikymmentäviisi vuotta. Kasvuympäristö on maatila, jossa Emilen ihmiskontaktit on rajoitettu minimiin. Todennäköisesti Emilen vanhemmat ovat olleet rikkaita, joiden jättämä perintö takaa eliittimäisen kasvatuksen. Köyhä ei tarvitse kasvatusta, huomauttaa Rousseau, sillä elääkseen hänen on pakko ponnistella. (E, 45-46.) Hänen kasvatuksensa on automaattisesti luonnonmukaista.

Emilen kasvatusta kuvatessaan kertojalla on mainio tilaisuus käsityksensä esittämiseen; hän onkin kirjan varsinainen päähenkilö. Emile mainitaan vain kertojan välityksellä, usein vain esimerkinomaisesti. Kirjan viehätys on siinä esitettyjen ajatusten runsaudessa. Lukijalle ne tarjoaa asiasta innostunut kirjoittaja, joka esittää mielipiteensä ehdottomina väitteinä. Sen vuoksi kirjaan tulee retorinen ja popularisoiva sävy. Teos on laaja pamfletti, jonka kirjallinen arvo on merkittävä.

Kritiikki suuntautuu ajan sivilisoitunutta yhteiskuntaa vastaan, presiöisiä hienostoelämää ja porvarillista itsestänselvyyttä sekä dogmeihin jäykistynyttä kirkollisuutta vastaan. Kirjoittaessaan visiotaan yksilön kasvatuksesta Rousseauin tausta-ajatuksena oli - kuten vakaviksi tarkoitetuissa utopioissa yleensä - yhteiskunnan parantuminen yksilöiden kautta. ¹ To-

Emilen kuvitusta. Moreau nuoremman tekemä kaiverrus.
Kuva: Rafael Koskimies.
Maailmankirjallisuus 3. 1964. Otava

teutuessaan laajamittaisesti tällainen parannuskeino tervehdyttäisi yhteiskunnan luontaisesti. Käytännössä siihen ei kuitenkaan uskota, joten parannuksia koetetaan saada mm. valtion lainsäädännön avulla.

Esitystapa on strukturalistinen: luonnonmukaisuus esitetään taivannomaisuuden vastakohtana. Esim. aikansa lääkärit Rousseau julistaa pannaan: selviämistään hengissä näiden käsittelystä ihmiset saavat kiittää hyvää perusterveyttään! Monet hänen väitteistään voi nykyihminenkin hyväksyä. Vauvojen hoidossa on hylättävä kapalit ja luovuttava imettäjistä. Äidin imettäessä omaa lastaan heidän vä-

lilleen kehkeytyy hyvä henkinen yhteys. Terveyttä tulee hoitaa työn, liikkunnan ja karaisun avulla. Emilen tulee ensin olla "raakalainen" ja talonpoikainen - ja kehittyä filosofiksi (E, 192, 385). Tästä lähtökohdasta hänestä aletaan kasvattaa ihmistä - sivistyksestä Rousseau ei tietenkään puhu!

Maailmasta erillään kasvamisen etu on siinä, että ihmisestä kehittyä omintakeinen persoonallisuus. Tavoitteena on terve itsekkyyt. Rousseau varoittaa seuraelämän tyhjyydestä; tuomionsa saavat myös akatemi-alueet ja teatteriesitykset. Aikuisuuden kynnyksellä Emile tutustutetaan näihin vain siksi, että hän huomaisi niissä viihtyvien ihmisten houkka-aisuuden. (E, 713.) Toinen keskeisperiaate on hitaan kasvamisen periaate. Luonto tekee työtään hitaasti, joten luonnonmukaista kasvatusta ei tule kiirehtiä. Joka voittaa aikaa voittaa kaiken, uskoo Rousseau (E, 132). Kaikella on aikansa. Siksi Emile pidetään kahdenteentoista ikävuoteensa asti erillään kaikesta moraalisesta ja älyllisestä kehittämiseen viittaavasta. Siihen asti kehitetään ruumiin terveyttä ja voimia. Kolme seuraavaa vuotta on sitten varsinaista oppimisen aikaa. Hätäily ei silloinkaan ole paikallaan, sillä lapsi ei opi kunnollisesti ennen kuin mielenkiinto herää. Opetuksessa ei käytetä kirjoja, sillä Rousseau mielestä ne ovat ihmisen tyh-

mistäjii eivätkä viisastajia. Hän pitää nurinkurisena koulun käytäntöä, että asiat opitaan kirjoista eikä mennä niiden pariin. (Esim. E, 177, 187-188). Kasvattaja järjestää tilanteita, joissa Emile voi itse oppia. Se tapahtuu kokemusten sekä yritysten ja erehdystenkin kautta. Usein mainittu esimerkki on järjestetty metsään eksyminen. Tuntien harhailun jälkeen Emile on väsynyt, nälkäinen ja masentunut. Silloin kasvattaja vihjaa pojan oppiin asioihin: ilmansuuntiin ja auringon asemaan taivaalla. Tie kotikarttaan löytyy, ja Emile on oppinut, että ”tähtitieteestä” on hyötyä.

Entä murrosikä? Emilen kehityksessä se ilmenee sopusointuisena. Hän on siinä suhteessa perinteisessä yhteisössä eläneen suomalaisen talonpoikaislapsen kaltainen.² Emile kasvaa erossa tyhjänpäiväisen seuraelämän ja nousussa olevan markkinatalouden houkutuksista ja virikkeistä. Näin ollen ei synny halun ja mahdollisuuksien ristiriitaa, mikä lisää murrosiän vaikeuksia.

Ikävuodet 15-25 ovat aikuisuuteen kypsymistä. Vasta silloin Emile on oppinut lukemaan. Hän tutustuu maailmankirjallisuuden klassikoihin. Nyt vasta hänessä herätetään uskonnollisuus, tietenkä tunnustukseton. Uskonnolliset ajatuksensa Rousseau esittää laajassa episodissa nimeltä ”Savoijilaispapin tunnustus”. Rousseau pitää tärkeänä myös sitä, että Emile oppii käytännön ammatin. Hän ennustaa vallankumousten ajan olevan tulossa, jolloin käden taitoja vailla oleva rikas voi joutua puille paljaille; muutenkin nauttiminen toisen työn hedelmistä vastikkeettomasti on eettisesti väärää, jopa varastamista (E, 365). Myös kasvatusvaiheessa tapahtunut ruumiillinen ja henkinen karaisu osoittautuisi hätätilan aikana kullän arvoiseksi. Emile hankkii laajan ammattisivistyksen, mutta erikoistuu puusepän töihin.

Aikuistuvan Emilen seksuaalisuus on herännyt, vaikka hänen kontaktinsa naiseen ovat olemattomat. Rousseau ”kasvattaa” hänelle sopivan puolison ja häät vietetään. Seuraa kuherruskuukausi? Ei suinkaan, vaan heti häiden jälkeen Emile lähtee kasvattajansa kanssa kahden vuoden kiertomatalle ulkomaille! Jokaisessa maassa Emile tutustuu sen yhteiskuntaoloihin ja lainsäädäntöön.

Emilen vaikutus

Emile on runsauden sarvi, jossa on sekä käyttökelpoista että käytäntöön soveltumatonta. Pelkästään kirjan lehdille malli ei kuitenkaan jäänyt, jotkut sitä kokeilivatkin - Rousseau harmiksi! Mahdollisesti Rousseau alkoi epäillä mallinsa käyttökelpoisuutta, mikä heijastuu hänen Emileen kirjoit-

tamastaan jatko-osasta. Tulos ei ole rohkaiseva: huolellisesta kasvatuksesta huolimatta Emile epäonnistuu elämässään ja ajautuu onnettomuuksiin. Olisiko kasvatuksen pitänyt jatkua vielä miehuusiässä? ³

Utooppisuudestaan huolimatta Emile kiehtoo tänäkin päivänä; osuutensa on tietenkin kerrontatavalla, helmeilevällä tyyllillä. Romaani kuuluu maailmankirjallisuuden steadysellerihin. Teos on vaikuttanut monen kasvatusteoreetikon ja käytännön kasvattajan näkemyksiin. Toisaalla sille on suitsutettu ylistystä, toisaalla sitä on pidetty päättömänä hourailuna. Emilen kestäviin ydinajatuksiin voi lukea kirjoittajan uskon ihmisen kasvatettavuuteen vapaassa ilmapiirissä. Rousseauun jälkeen ajatus hyväksyttiin vähitellen. Rousseau tähdensi myös kasvatettavan ikäkauden huomioonottamista. Lapsen maailma on omalaatuinen kuten aikuisenkin, joka suunnittelee kasvatuserot ja -tapahtuman. Koulu läksyineen ja ikäviene järjestyksineen kaventaa lapsuuden ilon, joka otetaan takaisin myöhemmin aikuisuudessa - usein epäaidoin keinoin.

Rousseauun virittämä keskustelu jatkuu nykykoulussa. Käsitystä ruumiillisesta kunnosta henkisen kunnan perustana pidetään tärkeänä. Omatoiminen oppiminen on jatkuvasti asialistalla. Vaatiessaan kasvattajan olevan mukana Emilen kasvatus- ja opetustilanteissa ja kehittyvän samalla itsekin Rousseau oli aikaansa edellä. Kasvattajan omaa kasvamista korosti myöhemmin Juho Hollo (1927), ja nykyisin tähdennetään opettajan itserereflektointia ja oman työn tutkimista. Mutta asetettaessa tavoitteeksi nopea pääseminen aikuisuuteen ja työelämään tehdään virhe, josta Rousseau varoitti.

Gabriel Compayré (1901/1953) ihmettelee Rousseauun pitkää negatiivisen kasvatuksen kautta. Seurauksena on eittämättä uskonnollinen, moraalinen, sosiaalinen ja tiedollinen jälkeenjääneisyys, siis osittainen kaspermaisuus! Outoa on sekin, ettei lapsen ohjausta sävytä mikään moraalinen arvovalta eikä kurinpito. Hyvään ohjaus puuttuu; tyydytään vain ehkäisemään pahaa. Rajojen asettamista kasvatettavalle pidetään nykyisin hyvin tärkeänä. Perhe on lapsen luonnollinen kasvuympäristö. Emilessä perhe hylätään. Lapsuuden sosiaalinen elämä, leikkiverien seura, kiellellään Emileltä pelossa, että hän kehittyisi jäljittelijäksi ja ennakkoluuloiseksi. Tosin Rousseauun käsitykset vaihtelivat aikojen kuluessa, joten perheonnikin sai hänen ajatusmaailmassaan sijansa. Naisen älyllisiä kykyjä aliarvioivana hänet luetaan sovinnesteihin. Emileä lukiessa huomaa Rousseauun esityksen ristiriitaisuuden. Emile on eristettynä muista, mutta joissakin

kohdin ilmenee, että hän on kuitenkin tekemisissä toisten kanssa.

Vapaamieliset piirit kiittivät ”Savoijilaispapin tunnustusta”, mutta useimmat tuomitsivat sen. Kasvattaja, joka näkee lapsessa syntiin ja pahaan taipuvaisen olennon, ei tietenkään uskalla jättää tämän kasvamista pelkästään luontaisten kehitysedellytysten varaan.⁴ Ei ihme, että Sveitsissä Emile kiellettiin ja poltettiin julkisesti roviolla.

Vaikka käytännön kautta oppiminen onkin tavoiteltavaa, niin kirjaa lukiessa tuntuu siltä, että se vähä, minkä Emile oppii, on suuren vaivan takana. Rousseauin opetussuunnitelma on väljä ja oppiminen on satunnaista. Opetus ja kirjat nopeuttaisivat suunnattomasti, vaikka ei yhdyttäisikään Erasmusen väitteeseen, että kokemus on vain hullujen koulu.

Tutkimuksessaan Rousseauin lapsuus- ja aikuisuuskäsityksistä Marjatta Bardy (1996) tutkii myös Emilen ”jälkikuvia” eli Rousseauin esittämien ongelmien ja näkökohtien esiintymistä myöhemmän ajan kaunokirjallisuudessa ja kasvatustieteellisissä tutkimuksissa. Burroughsin ja Kiven romaaneissa on näitä jälkikuvia. En kylläkään tiedä, onko kumpikaan kirjoittaja tutustunut Emilessä esitettyihin periaatteisiin.

Itseopiskelua sademetsässä

Yhdysvaltalainen Edgar Rice Burroughs (1875–1950) kirjoitti maailmanlaajuisen menekin saaneita viihteellisiä seikkailusarjoja. Tunnetuimmat niistä ovat Tarzan-kirjat, joista ensimmäinen, *Tarzan of the Apes*, julkaistiin 1912.

Tarzanin tarinan pääpiirteet lienevät lukijalle tutut. Lordi John Claytonin ollessa virkamatkalla Englannin afrikkalaiseen siirtomaahan laivan kapinoivat merimiehet jättävät hänet vaimoineen sekä joidenkin työkalujen ja tarveaineiden kera asumattomalle rannikolle. Clayton ei menetä malttiaan, vaan rakentaa alkeellisen mökin. Pariskunnalle syntyy poikalapsi, joka vanhempien kuoltua jää itkemään mökkiin.

Pelastus tulee odottamattomalta taholta. Lapsensa menettänyt ihmisapinanaaras ottaa pojan hoitoonsa. Hän antaa pojalle apinainkielisen nimen Tarzan. Apinain lailla tämä oppii kiipeilemään viidakossa, syö samaa ruokaa kuin nekin sekä oppii apinain kielen. Luonnonoloissa hän kehittyy voimakkaaksi. Liittyneenä ihmisen älyyn se tekee Tarzanista kyvykkään yksilön (esim. TAK, 106). Lopulta hänestä heimon johtaja.

Vanhempiensa mökissä Tarzania kiinnostavat eniten kirjat. Niiden kuvista hän tunnistaa jonkin verran tuttuakin, mutta suurin osa on ou-

toa. Joka tapauksessa hän hoksaa kuvien esittävän funktion. Saman tehtävän hän uskoo olevan kirjan sivuilla olevalla tekstilläkin, ”pienillä hyönteisillä”. Vuosien aikana hän oppii lukemaan ja kirjoittamaan kenenkään opettamatta.

Sitten Tarzan joutuu tapahtumien pyörteisiin. Jälleen erään laivan kapinoivat merimiehet jättävät amerikkalaisen professori Porterin, seurueineen - johon kuuluu myös hänen tyttärensä Jane - mökin kohdalle. Merimiehet anastavat aarteen, jota seurue on etsimässä, mutta Tarzan varastaa sen heiltä. Näyttämölle ilmestyy myös ihmissyöjäheimo ja ranskalainen sotilasosasto. Apinat ja mustat sieppaavat vangeikseen valkoisia, mutta pitkään salaperäisenä pysyvä Tarzan pelastaa heidät, mm. ranskalaisen upseerin ihmissyöjiä kidutuspaalusta. Sillä aikaa jokin laiva ottaa mukaansa muut valkoiset ja vie heidät sivistyneeseen maailmaan. Toipuessaan mökissä Tarzanin hoidossa upseeri tutkii kuolleen lordin päiväkirjaa, jossa on pienen lapsen sormenjälki. Monet seikat viittaavat siihen, että sen on jättänyt Tarzan. Miehet lähtevät kohti Ranskaa, ja Pariisissa sormenjälkien vertailu todistaa, että Tarzan on kuolleen lordin poika, tämän aseman ja omaisuuden laillinen perijä. Asiaan kuuluu, että Tarzan ja Jane rakastuvat toisiinsa, ja elämänikäinen suhde syntyy valkoisen perhetytön ja apinain kasvattaman miehen kesken.

Itsekasvatusta puhtaimmillaan

Apinoiden toiminta on vaistonvaraista, ja vaistojen avulla apinalapsi kehittyy nopeasti. Tarzan kehittyy hitaasti. Mutta apinoiden kehitys pysähtyy, Tarzanin jatkuu.

Tarzanin elämään tulee tekijöitä, jotka hämmentävät hänen identiteettään. Hänen kehityksensä käännekohta on oman erilaisuuden huomaaaminen: hän on erilainen kuin heimonsa apinat. Tapaamissaan mustissa Tarzan huomaa samaa kuin itsessäänkin mutta olevansa heitä etevämpi. Hän pystyy kulkemaan puissa, hänellä on tarkka hajua- ja kuuloaisti - ja kaiken kukkuraksi valkoisen miehen äly (ks. TAK, 154). Hän on humaani verrattuna viidakon eläimiin, mustiin tai kapinallisiin. Hän tappaa ihmisiä vain valkoisia pelastaessaan sekä eläimiä kiduttamatta, ei huvikseen ja vain syödäkseen. Lihaa hän tosin syö raakana, mutta toteaa, ettei hän mustien tapaan voisi syödä ihmisen lihaa. (TAK, 84-85.)

Nykyisen katsomuksen valossa Tarzan-kirjat ovat rasistisia. Mustien to-

detaan kuuluvan alempaan rotuun, jonka kehitys on pysähtynyt. Valkoisen katsannossa he ovat rumia, jopa heidän sormenjälkiensä kuvion arvellaan olevan yksinkertaisempi kuin valkoisen (TAK, 246). Tarzanin kuolleiden vanhempain luurankoiden todetaan olevan ”korkeasti kehittyneen valkoisen miehen ja naisen luita” (TAK, 147). Kirjojen kuvissa Tarzan huomaa valkoisten käyttävän vaatteita, minkä hän tulkitsee paremmuuden merkiksi (TAK; 68); mustilla miehillä on vain lannevaate ja naisilla kaislahame.

Perintötekijäin vaikutuksen annetaan näkyä vähitellen (TAK, 186). Anta-essaan lukijan tietää Tarzanin kuuluvan Englannin perinnölliseen aatelis- toon kertoja antaa lisäarvoa tämän kyvykkyydelle. Korkea älyllinen val- miustaso on jalosyntyisen suvun perimää. Villin asteella olevalle Tarzani- le se antaa edellytykset saavuttaa luku- ja kirjoitustaito pelkästään omin avuin, jotta hän voisi hankkia tietoa sivilisoituneesta maailmasta. Alku on aapiskirjan poikaa esittävässä kuvassa, jonka alla on kolme ”hyönteistä”: BOY. Tarzan on löytänyt kirjoituksen avaimen! Samanlaisen menetel- män avulla opittiin lukemaan hieroglyfikirjoitustakin. Joutuessaan teke- misiin valkoisten kanssa Tarzan aluksi välttelee heitä; hänessä on eläimen ja luonnonlapsen epäilevää varovaisuutta. Kuitenkin hän tuntee vetoa valkoisten seuraan, minkä kirjoittaja tulkitsee luontaiseksi kaipuuksi, eräänlaiseksi vaaliheimolaisuudeksi. Hän haluaa oppia puhumaan heidän kieltään. Pelastamansa ranskalainen upseeri D’Arnot opettaa hänelle omaa äidinkieltään ranskaa. Se merkitsee omatoimisen oppimisen kauden päättymistä: Tarzan alkaa saada opetusta toiselta. Paula Havasteen (1998, 122–121) mukaan D’Arnot ja Jane opastavat Tarzanin lopullisesti sivistyneeseen maailmaan. Tarzan oppii puhumaan myös englannin kieltä ja omak- suu englantilaiselta gentlemannilta odotetut tavat. Se ei kuitenkaan tapah- du käden käänteessä, mutta rakkaus Janeen kannustaa. (TAK, 187).

Yhdysvaltalaisenakin Burroughs joutuu välillisesti tähdentämään Englan- nin, maailmanvallan, mahtia. Valkoisen miehen paremmuus ja Britannian ylivoimaisuus heijastuu myös Daniel Defoen romaanissa *Robinson Crusoe* (1719), jossa kuvataan englantilaisen miehen selviämistä autiolla saarella. Darwinistinen selitys parhaiden eloonjäämisenä ja hallitsevuutena pätee niin Robinsoniin kuin Tarzaniinkin. Siihen oppiin siirtomaita haalivat Euroopan imperiumitkin tukeutuivat. Sitä vastoin käsitys vuosisatojen kasvatuksen su- kuun juurruttamien ominaisuuksien ilmeneminen viidakossa tietoisuuteen heränneessä valkoisessa miehessä on pikemminkin lamarckismia.

Luonnonmukaisen kasvamisen periaatteet Tarzan-kirjassa

Kuten Emile jää Tarzankin orvoksi. Molemmilla on vieras imettäjä. Apina-äiti Kalan rakkaus Tarzan-räpäleeseen on äidinrakkauden korviketta. Se mahdollistaa Tarzanin kasvamisen ja kehittymisen sademetsän vaaroissa. Myöhempi kosketus nykyajan sivilisaatioon täydentää viidakon kasvatus-ta. Siten Tarzanista kehittyä tavallaan täydellinen. Kuten Rousseau Emiles-tään, antaa muuan Tarzan-kirja henkilöistä loppuraportin päähenkilöstä:

Varjelkoon! Kuka olisi uskonut, että se oli mahdollista. kun viimeksi näin tei-dät, olitte oikea villi, kiikuitte Afrikan aarniometsän puissa. Nyt istutte vierelläni ranskalaisessa autossa ja ajelette pitkin Wisconsinin maantietä. Se on todellakin sangen merkillistä. (TAK, 266.)

Tarzanin kasvaminen on Rousseauin ihanteen mukaista vieläkin täydel-lisemmin kuin Emilen, koska hän kehittyä miltei eläimestä sivistyneeksi, tietämättömästä hienostuneeksi käytännön mieheksi, jollainen englantilainen gentleman on. Olojen pakosta kehittyä fyysinen kunto on apina-mies Tarzanille elinehto jokapäiväisen elämän ylläpitämiseksi. Rousseau-laisesti Tarzan huomaa lopulta sivistyksen ontouden ja kaipaa viidak-koon (TAK, 241). Suurin osa Tarzan-sarjan kirjoista kuvaakin hänen sade-metsäseikkailujaan, joissa Jane pysyy apinamiehen rinnalla.

Kertomusten villieläinten hoitamista lapsista kuuluvan myytteihin (esim. myytti Romuluksesta ja Remuksesta). Kertomus Tarzanista on eräänlainen Ram-bo-myytti. Tarzan kuvataan kauniiksi mieheksi, jonka kauneutta lisää huip-puunsa treenautunut vartalo; häntä sanotaan viidakon puolijumalaksi (TAK, 110). Realistisesti ajatellen apinain parissa eläneen ihminen uskoisi muistut-tavan habitukseltaan pikemminkin apinaa kuin ihmistä. Kertomuksen vie-hätys perustuu jännittäviin seikkailuihin teoksen kirjoittamisen aikaankin vielä vain osittain tunnetuissa sademetsissä ja savanneilla, mikä antoi mieli-kuvitukselle vapaata liikkumatilaa. Kun mukana on seksuaalista rekvisiittaa, on massamenestys ymmärrettävää. Luonnonmukainen oppiminen nivou-tuu kertomukseen suorastaan pedagogisena esimerkkinä.

Tarzanin rakastumiseen on luonnollisempi tapahtuma kuin Emilen, joka rakastuu ennen kuin on edes nähnyt kohdettaan. Apinamies voi olla hellä puoliso ja perheenisä. Nykykatsomuksen mukaisesti Tarzanin ja D'Arnot'n veljeys on voitu tulkita homososiaalisuudeksi.⁵ Samanlai-nen - neljännesvuosisadan kestävä - kiinteä suhde vallitsee Emilen ja hä-nen kasvattajansa välillä.

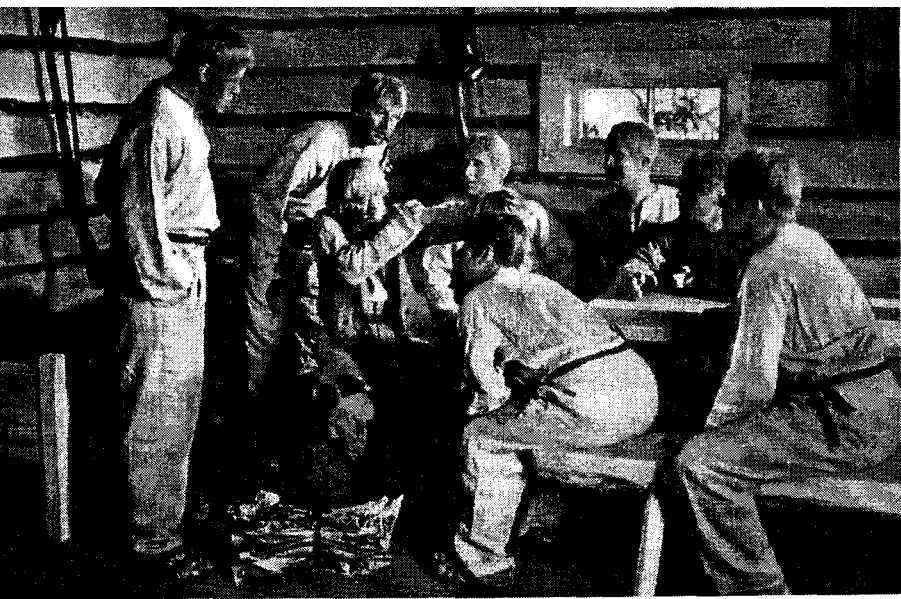
Itsekasvatusta Impivaarassa

Kuten Rousseau *Emilen* vuonna 1870 ilmestyneen Seitsemän veljeksen ilmestyminen herätti joko ihastusta tai vihastusta. Aiheeltaan, kerrontavaltaan ja kieleltään se poikkesi jyrkästi siihenastisesta suomalaisesta kirjallisuudesta. Korkein kirjallinen auktoriteetti August Ahlqvist sanoi sen antavan väärän kuvan suomalaisesta rahvaasta, ”joka on viljelykselle raivannut Suomen erämaita ja yhä uudelleen raivaa”. Jukolan veljekset eivät sopineet runebergiläiseen kansankuvaan.⁶ Rafael Koskimies (1974, 271) huomauttaa, että niin Runebergin kuin Kivenkin idealismi ja realismi perustuivat heidän elämänkäsitykseensä. Kiven kansankuvauksissa ne esiintyivät arkisuu-teen ja brutaalisuuteen käärittyinä, jolloin ne osalle aikalaisia näyttäytyivät outoina ja paheksuttavina. Tosin Runebergilläkin jaloin ideaalinen todellisuus saattoi kätkeytyä köyhimpäänkin vaippaan, mutta toisin kuin Kiven hänen esitystapansa vastasi ajan kirjallista odotushorisonttia.⁷

Romaanin alussa kirjailija järjestää veljesten kasvulle sopivat puitteet. Jukolan talolla on laajat salot. Veljekset jäävät orvoiksi ja siten selviämään omin neuvoin. Ikävuosiltaan he ovat kahdenkymmenenviiden ja kahdeksantoista välillä, mutta henkiseltä tasoltaan ja tunne-elämältään murrosikäisiä. He eivät osaa lukea, joten he eivät voi saada aikuisuuden oikeuksia. Ainoat tiedot he ovat saneet etupäässä hurskaalta äidiltään ja sokean merimiesenon kertomuksista. Kiitollinen tilanne Rousseau kannalta!

1800-luvun alkupuolen kiinteä paikallisyhteisö hylkää originellit veljekset; heitä olisi liian suuri liuta kylähulluiksi. Yksi tai kaksi kyllä menisi yksitoikkoisen arkielämän piristeenä. Veljekset kyllä yrittävät täyttää yhteiskunnan normit, mutta eivät onnistu: konflikti seuraa konfliktia. Pitäjätsolla ankaran rovastin vaatima opiskelu lukkarinkoulussa päättyy karkumatkaan. Kylätsolla he joutuvat tappeluihin kotikylänsä Toukolan nuorten miesten kanssa, eikä naapurin vähäisen mökin tytär huoli ketään heistä puolisoikseen. Ja niin jukolaiset asettuvat asumaan kotitalonsa takamaille, Impivaaraan.

Veljesten kehitys tapahtuu aivan Rousseau periaatteiden mukaan.⁸ Alussa se on paikallaan pysymistä - ja taantumistakin. Veljekset nauttivat vapaudestaan metsästellen ja kalastellen sekä huvitellen kiekkoa lyömällä. Mutta he joutuvat hankalaan tilanteeseen: härkien saartamaksi Hiidenki-vellä. Siitä he selviävät korvaamalla ampumalla härät ja suorittamalla korvauksen niiden omistajalle. Luontaistaloudessa se käy etupäässä viljalla.

Suuren osan oppimastaan ihminen saa järjestettyjen oppimistilanteiden ulkopuolelta. Taula-Matin metsästysjuttuja Jukolan veljekset kuuntelivat "suu selällään ja korvat pystyssä kuin nahkasiiven korvat". kuva Suomen Filmeilläisuuden (SF) elokuvata Seitsemän veljestä (1939)

Sitä varten poikien on aloitettava kaskiviljelys. Mutta he ovat kitsaan luonnon armoilla. Seuraa hallavuosia, joista jukolaiset selviävät ojittamalla suuren suon. Pakko ajaa veljekset ankaraan ja säännölliseen työhön. Se on huomattava kehitystulos.

Eettinen kasvu ei kuitenkaan ole suoraviivaista. Runsas viljasato houkuttaa viinankeittoon, mistä koituu ikävät seuraukset. Se säikäyttää veljekset parantamaan elämäänsä. Mutta parannuksen tien alussa on heti kompastuskivi. Pistäydittyään ihmisten ilmoilla veljekset joutuvat jälleen tappeluun. Kamppailu luonnonoloissa on kasvattanut jukolaisten rohkeutta ja voimia siinä määrin, että he aiheuttavat vastustajille pahoja vammoja. Pelätessään lain kouraa he lähtevät pakoon pestautuakseen sotamiehiksi. Matkalla he luulevat joutuneensa ojasta allikkoon, kun heitä ajaa vastaan itse nimismies. Mutta nyt ilmenee, että vallesmanni onkin veljesten salainen suojelija. Hän vakuuttaa, ettei mitään vaaraa ole. Toukolaisilla on tunnollaan rötöksiä, joista voitaisiin nostaa syyte; rovasti on puolestaan luopunut aikeesta saada Impivaaran junkkarit rippikouluun, koska "tuohesta ei tule takkia". J.A. Hollo (1953) pitää nimismiehen ja veljesten kohtaamista romaanin käännekohtana.

Rangaistuksen pelosta vapauduttua jukolaisten kaipuu yhteiskuntaan ja sen täysiarvoiseen jäsenyyteen syyty. Se antaa veljeksille intoa korjata lai-

minlyödyt yhteiskunnalliset velvollisuudet. Omatoiminen lukemaan oppiminen ja katekismuksen ulkoa opetteleminen sekä oman talouden kaikinpuolinen kohentaminen ovat avaimia, joilla portti yhteiskuntaan jälleen aukeaa. Hitaasti edetään nytkin. Pojat käyvät rovestin luona näyttämässä taitojaan, saavat todistuksen ja käyvät ripillä. Se on initiaatiouriitti, joka tekee Impivaaran metsäläiset senaikaisen yhteiskunnan täysivaltaiksi kansalaisiksi.

Aivan Emilen malliin kehitys on edelleen vitkaista. Vaikka veljeksille alkaa kertyä "arvoa ja kunniaa", he jatkavat tavanomaista eloaan Impivaarassa, kunnes kymmenen vuotta tulee täyteen. Sitten he siirtyvät takaisin kotitaloonsa Jukolaan. Romaanin loppupuoli onkin sitten sopeutumista kyläyhteisöön. Simeonia lukuun ottamatta kukin veljeksistä saa talonsa tai torppansa, Simeonia lukuun ottamatta he avioituvatkin. Rousseau tavoin he saavat mielitettynsä keski-iässä. Puolisoita ei tietenkään ole Emilen Sofian tapaan veljeksiä varten valmennettu, joten kuvaukset ovat realistisen tuntuisia.

Impivaaraan siirtyvät Jukolan pojat näkevät yhteiskunnan negatiivisesti. Heistä herrat ovat tarpeettomia "paperipakkoinensa", ja Juhani on Turussa käydessään huomannut, että "herramaailmassa on paljon ämmällistä ja naurettavaa" (SV, V). Siinä vaiheessa veljekset ovat Rousseau mielen mukaisia. Mutta nimismiehestä veljekset huomaavat, etteivät herrat olekaan niin kehnoja kuin he ovat heitä pitäneet. Suvaitsevaisuutta lisää taloudellinen ja yhteiskunnallinen menestyminen.

Porvarilliseen romaaniin, johon Seitsemän veljestä voidaan lukea, kuuluu mm. kertausten käyttö. Pateettisuudellaan tärkeyttään korostavan lukkarin sovintopuhe jukolaisten ja toukolaisten kesken tuliaisjuhlassa on kansanomainen (ja koominen) variaatio kertomuksesta Jukolan veljesten kehitystie:

Katsokaamme kummallista tempua: Heittivätpä veljekset ihmisten nurkat, kylänmiehet ja kaiken kansakunnan ja karsivat kaappaisemaan metsien yöhön, ja mietiskeli taasen monen mieli näin: tällä lailla, tällä lailla rosvoja tehdään, seitsemän vertajanoovata sissii Suomen metsiin. Mutta Sebaotille kiitos ja kunnia, että he näyttivät profectillensa syllän pitkän nenän. (SV, XIII.)

Veljesten yhteiskuntavaistot ovat kyllä terveet ja he haluavat yhteisön hyväksytyiksi jäseniksi. Mutta suomalaisen yhteiskuntaan pojan täytyy astua valmiina miehenä. "Mestariksi pitäisi syntyä, mestaruutta ei saisi riskit-

tömästi harjoitella.”⁹ Jukolan perheessä ei ole ollut sitä, joka olisi kasvattanut pojat miehiksi. Isäkään ei perhettään välttelevänä metsästäjäboheemina kelvannut miehen malliksi. Lukkarinkoulu ei sovi ”kovakalloisille sonneille”; tosin veljeksissä on pari älyniekkaakin, jotka solidaarisina seuraavat kuitenkin ryhmän päätöksiä. Lukkari on keskinkertainen koulumestari, joka naiivisti uskoo vanhanaikaisen metodin tehoon. Hän ei ota huomioon yksilöllisiä eroja, eikä hän edes mieti parempaa toimintamallia.¹⁰

Vertailua

Burroughs ja Kivi eivät varmaankaan tarkoittaneet romaaneissaan esittämänsä itsekasvatusta ja -oppimista kasvatuksen malleiksi kuten ei Rousseaukaan. Perinteisesti kasvatusta ei ole vapaata, koska kasvatuspäätöksen tekee valtio tai ainakin huoltaja. Toteuttaminen voi luonnonmukaista ja vapaata, mikäli siihen on mahdollisuus. Rousseau ottaa kasvatettavakseen imeväisikäisen pojan. Veljesten kasvatuspäätöksen tekee ensin ”pitäjän uusi rovasti”. Aikuisiän saavuttaneisiin veljeksiin se ei tehoa, Vasta koettelemusten jälkeen he huomaavat säännöllisen työnteon sekä opin merkityksen ja päättävät ryhtyä oppimaan omatoimisesti. Tarzanin itsekasvatuksen päätös on hänen omansa. Tietenkin suuri osa kasvatusta ja oppimista tapahtuu tahattomasti, villinä oppimisena, tekipä kasvatuspäätöksen kuka tahansa.”

Kaikissa kolmessa romaanissa luonto on lähtökohtana, ja kasvatustilanne etenee sen mukaisesti kiirehtimättä. Luonto on ankara, mutta puolueeton. Rangaistuksetkin ovat luonnollisia. Emile saa nukkua kylmässä, koska on särkenyt huoneensa ikkunan. Veljekset saavat kärsiä juopottelunsa seurauksista: pirtti palaa ja kovassa pakkasessa he saavat etsiä suojaa miltei alastomina. Kiven esimerkit ovat luontevampia kuin Rousseauun. Tarzan on valioyksilö, joka ei joudu kärsimään itse aiheuttamistaan vahingoista.

Kaikissa kolmessa romaanissa ruumiillinen kehitys edeltää henkistä. Kaikissa kasvatustilanteissa on erillään muusta maailmasta. Eristäytymisen yhteisöstä on kaikkina aikoina ollut henkisen kehityksen edellytyksiä. Kutsumustehtäväänsä valmistautuessaan esim. Jeesus samoin kuin Johannes Kastaja viettivät pitkiä aikoja erämaassa. Tarkastelluissa romaaneissa kasvatettavat välttyvät huonoilta vaikutteilta. Pysyessään yhtenä sisäryhmänä Jukolan veljekset pysyvät erillään heitä syrjivistä ulkoryhmistä. Aapo kiteyttää erillään pysymisen merkityksen: ”Mutta uskonpa, jos lakkaamatta olisimme oljennelleet etelässä tuolla, vainon ja närkästyksen il-

massa, että käyskelisimme murheen poikina nyt” (SV, XIII). Kehityttyään he myöntävät sivistyneen yhteiskunnan arvon.

Kaikissa kolmessa sankarit löytävät aviopuolison ikään kuin säädettynä aikana aivan etsimättä. Naiset ovat sivussa varsinaisen kasvatusprosessin aikana. Esiaviolliset seksikokemukset puuttuvat.

Epilogi: Key ja Neill

Rousseauin jälkeen vapaan kasvatuksen idea jäi askarruttamaan monia pedagogisia ajattelijoita. Huomattavimpiin kuuluu eittämättä ruotsalainen Ellen Key (1849–1926), jonka teos *Barnets århundrade* (1900) käännettiin lukuisille kielille. Key toivoi, että kasvattajat huomaisivat, mitä lapsi on ja miten häntä tulisi kohdella. Liiallista opetus- ja kasvatustoimintaa tulisi hillitä sekä siirtyä lapsen tarkkailuun ja havaintojen tekoon. Rousseauin tavoin Key uskoi luonnon hoitavan asiat melko pitkälle, kunhan vain uskotaan lapsen mahdollisuuksiin. Lasta on kohdeltava sosiaalisena olentona: ”Den enda utgångspunkten vid ett barns uppfostran till social människa är behandla det som en sådan, samtidigt med att man stärker barnets mod att bli en individuell människa.”¹²

Alkavasta 1900-luvusta Key toivoi lasten vuosisataa. Vuosisadan lopulla Bady totesi, ettei Keyn toive toteutunut täsmällisesti: 1900-luvusta tuli etupäässä lapsiammatilaiden vuosisata!¹³ Yleinen mielenkiinto lapsuutta kohtaan on kyllä lisääntynyt, mikä ajan mittaan saattaa johtaa entistä suosituimpiin tuloksiin. Kasvattajana instituutiota edustava lapsiammatilainen voi kyllä olla hyvänä tukena, mutta hän ei pysty korvaamaan lasta aina lähellä olevaa tervevaistoista ihmistä.

Edellä käsiteltyjen kolmen romaanin kasvatustyyli on utooppinen. Sitä vastoin englantilainen E. S. Neill (1883–1973) on Summerhill-koulussaan toteuttanut vapaan kasvatuksen ideaa käytännössä.

Neillin Summerhill on asuntolakoulu, jossa lapset ovat viidestä viiteentoista ikävuoteen asti. Monelle tavallisessa koulussa epäonnistuneelle se on ollut viimeinen keino onnistua kasvamaan kelpo aikuiseksi. Lapsia ei sinänsä pakoteta mihinkään. Kuitenkin heidän tulee noudattaa itsehallinnollisia päätöksiä. Niitä tehdessä niin pienimmällä oppilaalla kuin rehtorilla on vain yksi ääni. Yleinen sääntö on myös, ettei saa vahingoittaa toisia eikä heidän omaisuuttaan.

Toisin kuin Emilen summerhilliläisten kasvatustapahtuu ryhmässä. Ta-

Eurer Kinder Land sollt ihr lieben: diese Liebe sei euer neuer Adel, - das unentdeckte, im fernsten Meere! Nach ihm heisse ich eure Segel suchen und suchen!

An euren Kindern sollt ihr gut machen, dass ihr eurer Väter Kinder seid: alles Vergangene sollt ihr so erlösen! Diese neue Tafel stelle ich über euch! Also sprach Zarathustra.

Ellen Keyn kirjan alkuvinjenti

mansa täysin vapaan kasvatuksen idea ei ole muuten mahdollinen, niin molemmat kieltävät perisyntin. Yhteistä on kielteinen suhtautuminen lapsen kurittamiseen.

Käsityksiään Neill levitti monissa kirjoissaan kaksikymmentäluvulta alkaen; kuuluisin niistä on Summerhill (suomeksi 1968). Kirjat ovat populäärejä; kärjistetty esitystapa korostaa vastakohtia. Summerhill school toimii nykyäänkin kutakuinkin alkuperäisten suuntaviivojen mukaisesti.

Kritiikkinä Neillin ideoiden vastaan voi tietenkin mainita niiden vaikea toteutettavuus. Summerhillin tapaisten koulujen kustannukset ovat suuremmat kuin tavallisen koulun, joten niitä ei perusteta noin vain eikä minne vain - ei maailmaan, jossa vallitsevien kasvatusteorioitten perinteet ovat juurtuneet syvään. Neill kertoo (1944, 146-147) tavallisten koulujen

vallista koulua pidetään, mutta osallistuminen oppitunneille on vapaaehtoista. Monien motivaatio herää aikuistumisen kynnyksellä, jolloin he opiskelevat tarvittavat koulukurssit pikavauhtia. Se mikä lasta kiinnostaa on tärkeintä, kurssivaatimukset ovat Neillin mielestä hölynpölyä. (Linder 1933; Neill 1944, 1968.)

Neill oli innostunut lapsipsykologiasta, jonka oppeja hän sovelsi koulussaan. Hän tukeutui Freudin ja Adlerin psykoanalyttisiin oppeihin, mutta sanoi suhtautuvansa niihin myös kriittisesti. Hän huomautti, kuinka lapselta riistetään vapaus alusta alkaen. Jo vauvana hänet totutetaan säännöllisiin ruoka-aikoihin ym. toistuviin rutiineihin. Luonnonmukaisuus ei ole säännöllisyyttä. Sama jatkuu tietenkin tavanomaisessa koulussa. Lasta hallitaan pelolla. Kasvattajan tukena ovat suuret auktoriteetit, vanhemmat, koulu ja Jumala. Kuten Rousseaulle niin Neillilläkin vapaan kasvatuksen idea johtaa tavanomaisen uskonnon kieltämiseen. Koska heidän hahmottele-

opettajille järjestämästään lapsipsykologiasta kongressista. Etenkin naisopettajia aihe kiinnosti, mutta kuilu aukesi, kun opettajat katsoivat, että opetuksen tulee olla massaluontoista. Koululta odotetaan pysymistä varmalla ja koetulla pohjalla eikä haluta tuovan uusia käytänteitä, selitti muuan miespuolinen rehtori.

Neillin samoin kuin Rousseauinkin perisyynnin kieltäviä käsityksiä lukiessa voi kysyä, mistä paha sitten maailmaan tulee? Heidän vastauksensa on, että se tulee ympäristöstä, joka on paha ja totuttaa kasvatettavatkin pahaan. Eiköhän pahaan taipumus riipu myös yksilön geneettisestä perimästä? Molempien käsitys uskonnosta sisältää vain sen ahdistusta tuottavan puolen. Kristinuskon mahdollisuudesta vapauttaa ja lohduttaa ei puhuta, joskin molemmat esittävät ajatuksia jonkinlaisesta luonnollisesta uskonnosta.

Viitteet

- ¹ Ks. Bardy 1996, 101.
- ² Ihalainen 1955, 78-79.
- ³ Bardy 1996, 136-139. Keskeneneräinen teos painettiin vasta 1962, joten se ei päässyt vaikuttamaan Emilen synnyttämään kuvaan.
- ⁴ Korpikallio 1937, 155-156, 171-174.
- ⁵ Havaste 1998, 129.
- ⁶ Tarkiainen 1910, 144.
- ⁷ Kinnunen 1967, 36-38
- ⁸ Vesa 1960, 178-185
- ⁹ Siltala 1994, 464-465
- ¹⁰ Ks. Siltala 1994, 104
- ¹¹ Emile Durkheim väittää, että vain yhteiskunnassa voi herätä tarve kohonneeseen ja laajentuneeseen älylliseen toimintaan (Salomaa 1943, 18). Huomionarvoista onkin, että Tarzanin oppimisen halun syyttävät mökistä löytyneet kirjat. Ne edustavat yhteiskuntaa.
- ¹² Key 1912 II, 11.
- ¹³ Bardy, 178.

Lähdeluettelo

Tutkimuksen kohteet

- (E) JEAN JACQUEST ROUSSEAU 1862/1905. Emile eli kasvatuksesta. Suom. Jalmari Hahl. SKS:
(SV) ALEKSIS KIVI 1879/1944. Seitsemän veljestä Kootut teokset I. 4. p. SKS
(TAK) Edgar Rice Borroughs 1912/1978. Tarzan, apinain kuningas. Suom. Seppo Ilmari. Taikajousi.

Muu kirjallisuus

- MARJAITA BARDY 1996. Lapsuus ja aikuisuus – kohtauspaikkana Emile. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteiden laitos.
- Gabriel Compayré 1953. J.-J. Rousseau ja hänen kasvatusaatteensa. Suom. J. A. Hollo. WSOY.
- PAULA HAVASTE 1998. Tarzan ja valkoisen miehen arvoitus. Like.
- J. HOLLO 1927. Kasvatuksen teoria. WSOY.
- J. A. HOLLO 1953. Käännepöytä suurissa romaaneissa. Teoksessa Kohtaamiani. WSOY.
- V. J. IHALAINEN 1955. Suomalainen talonpoika. WSOY:
- ELLEN KEY 1900/1912. Barnets århundrade I, II. Albert Bonniers Förlag.
- AARNE KINNUNEN 1967. Aleksis Kiven näytelmät. WSOY.
- JAAKKO KORPIKALLIO 1937. Yksilön ja kansalaisen kasvatusta Englannissa I. Omakustanne.
- RAFAEL KOSKIMIES 1974. Aleksis Kivi. Henkilö ja runous. Otava.
- BARBRÖ LINDER 1933. Hur A. S. Neills skola kommit till. Teoksessa Barnets natur. Bonnier.
- A. S. NEILL 1944. Problemläraren. Övers. Gerda Gustavsson. 2. uppl. Natur och kultur.
- A. S. NEILL 1968. Summerhill – kasvatuksen uusi suunta. Suom. Markku Lahtela. 3. p. W+G.
- J. E. SALOMAA 1943. Yleinen kasvatussoppi. WSOY.
- JUHA SILTALA 1994. Miehen kunnia 2. p. Otava.
- V. TARKIAINEN 1910. Aleksis Kiven ”Seitsemän veljestä”. WSOY.
- Z. TOPELIUS 1860. Luonnon-kirja. Suom. Joh. Bäckwall. SKS.
- ARVO VESA 1960. Onko Aleksis Kivi Seitsemän veljeksien kehitystä kuvatessaan noudattanut Rousseau Emilen kasvatuseriaatteita? Kasvatustieteellinen aikakauskirja 1960.